

УДК 304.44
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147366>

Кушнар'єв Валерій Володимирович
кандидат культурології, доцент,
декан факультету культурології Київського
національного університету культури і мистецтв
ORCID 0000-0003-3037-1841
Vkushnarov@ukr.net

ФОРМУВАННЯ «ЛЮДИНИ КУЛЬТУРИ» ЯК ПРОЕКТ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ СТУДІЙ МАЙБУТНЬОГО

Мета. Для суспільств, які транзитують від індустріалізму до постіндустріалізму, освіта має бути інструментом їх реформування та рушієм розвитку. Пошук необхідних компонентів нової парадигми освіти є метою пропонованої статті. **Методологія.** Дослідження здійснювалося загальнонауковими методами: аналізу, синтезу, абстракції, системності, узагальнення. **Наукова новизна.** Обґрунтовано думку про те, що різні позиції філософів освіти об'єднують їх у наступному: сучасна освіта має бути практикою свободи в осмисленні та обговоренні життєвих ситуацій та у соціальній дії індивіда; метою всіх педагогічних зусиль має бути життєвий світ учня, невід'ємним елементом якого є критичне мислення; адекватним засобом досягнення цієї мети має бути діалог; саме освіта є інструментом реформування суспільства, передумовою виходу із цивілізаційної кризи. **Висновки.** Під час здійсненого дослідження доведено, що детермінантом процесу формування «людини культури» виступають: новітні технічні засоби навчання для переходу до «комп'ютерного мислення»; новий тип вчителя/викладача, не пов'язаного з конкретним навчальним предметом. Наголошується, що основою для діалогу у процесі формування «людини культури» має бути не логіка предмету, а логіка культури й людини.

Ключові слова: консюмеризм; «зусилля ствердження»; афірмація; антропокосмізм; синергетика; комп'ютерне покоління; візуальна революція; постмодерна освіта; «школа діалогу культур».

Кушнар'єв Валерій Володимирович, кандидат культурології, доцент, декан факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв

Формирование «человека культуры» как проект учебно-воспитательных студий будущего

Цель. Для обществ, которые трансформируются из индустриальных в постиндустриальные, образование должно быть инструментом их реформирования и двигателем развития. Поиск необходимых компонентов новой парадигмы образования является целью предлагаемой статьи. **Методология.** Исследование осуществлялось общенаучными методами: анализа, синтеза, абстракции, системности, обобщения. **Научная новизна.** Обоснована мысль о том, что разные позиции философов образования объединяют их в следующем: современное образование должно быть практикой свободы в осмыслении и обсуждении жизненных ситуаций и в социальном действии индивида; целью всех педагогических усилий должен быть жизненный мир ученика, неотъемлемым элементом которого является критическое мышление; адекватным средством достижения этой цели должен быть диалог; именно образование является инструментом реформирования общества, предпосылкой выхода из цивилизационного кризиса. **Выводы.** В процессе осуществленного исследования доказано, что в качестве детерминанта процесса формирования «человека культуры» выступают: новейшие технические средства учебы для перехода к новому «компьютерному мышлению»; новый тип учителя/преподавателя, не связанного с конкретным учебным предметом. Отмечается, что основу для диалога в процессе формирования «человека культуры» должна составлять не логика предмета, а логика культуры и логика человека.

Ключевые слова: консюмеризм; «усилие утверждения»; афірмація; антропокосмізм; синергетика; компьютерное поколение; визуальная революция; постмодерное образование; «школа диалога культур».

Kushnarov Valery, candidate of Culture Studies, docent, dean of the Faculty of Culture Studies in Kyiv National University of Culture and Art

The formation of "person of culture" as a project of future educational studios

Purpose of the article. The education should be a tool of reformation and power of development for these societies, who move from industrialism to post-industrialism. The goal of this article is to overcome recognition of this "classical" educational model and to search necessary components of the new educational paradigm. **Methodology.** The research was done by such general scientific methods as the method of analysis, of synthesis, of abstraction, consistency, and method of generalization. **Scientific novelty.** The study of this paradigm recognized by "school of culture's dialogue" that requires the teacher of the new type, who meets the information age's requirements of human history. **Conclusions.** During the process of the research was proved that formation processes determinant of "person of culture" are: new technic means of study for moving to new "computer thinking"; a new type of teacher without any specific subject. It's noted that culture logic and human logic but not subject logic should be a base for dialogue in a formation process of "person of culture."

Key words: consumerism; "efforts statement;" affirmations; antropro-cosmic; synergetic; computer generation; visual revolution; postmodern education; "school of culture's dialogue."

Актуальність теми дослідження. Світовий досвід підтверджує, що господарсько-економічні, науково-технічні та культурні досягнення, особистісна самореалізація членів суспільства успішніші у тих соціальних організаціях, де краще інвестується освіта, де високим і стабільним є престиж відповідних професій. Для таких суспільств саме освіта є інструментом їх реформування та умовою подолання криз. Кризовим стан освіти можна вважати за наявності у її системі двох тривалих суперечностей:

1) між змістовним і формально-організаційним компонентами навчального процесу та 2) усвідомлюваними цілями освіти та її результатами. У цьому зв'язку важко не погодитися з висновками тієї більшості дослідників освіти, які кризу даної галузі відносять до числа глобальних проблем сучасності [2, 37; 7, 48].

Прояви цієї кризи вражають своєю цинічно-відвертою девальвацією знань, соціальною незахищеністю інтелектуальної праці та її результатів, живучістю стереотипу безглуздості здобуття освіти, що стимулює зацікавленість у так званому «отриманні» атестату чи диплому, але не, власне, знань. Не справдилися також сподівання на подолання проблем у освіті шляхом впровадження «багато-варіантності» освітніх технологій і «альтернативності» можливостей її отримання взагалі.

Особливо пригнічує освіту консюмеризм – знаковий феномен сучасної споживацької культури. Серед причин його поширення чільне місце посідає втрата більшістю навчальної спільноти вміння і бажання читати тверді тексти або «навчальну книжкову продукцію» і заміна цієї інтелектуальної функції культурної людини полегшеним, так званими «зручними» розважальними підходами до процесу оволодіння знаннями, тобто, власне, навчання. Цій справі слугує культивування інфотейнменту (від слів *information entertainment* – інформація та розвага), який презентує виклад важливої та серйозної інформації у полегшено-розважальній формі з використанням ігрових методів. Саме споживацька культура сформувала «кліпове покоління», «Пепсі», «NEXT» «3D» [4; 9, 112]. За умов культивування споживацького екранного медіа-мислення спостерігається неухильний занепад культури й цінностей освіти.

Приведені з наукових досліджень та власних спостережень висновки засвідчують, що т. зв. «класична» модель освіти, сформована під впливом наукової революції XVII – XVIII ст. та філософсько-педагогічних ідей XVIII – поч. XIX ст. себе вичерпала. Все це свідчить про контрпродуктивність у наш час функціонування освітньої сфери з такими характеристиками. Водночас вона завжди детермінується моделлю культури, що стимулює до пошуку нових ідей, підходів, методів, форм у сучасних навчально-виховних практиках [1; 6; 8; 10; 14].

Мета дослідження. Враховуючи їх доробок, доречно визначити за мету подальше виявлення та інтерпретацію чинників, які б уможливили стимулювати зміни у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Позаяк шлях змін у освіті пролягає через трансформацію, яку вже пройшли інші соціокультурні системи (від «класики» через «некласику» до «постнекласики»), то доцільніше вдатися до споглядання освіти як «структурної цілісності з компонентів різноманітності» [14]. Така методологія уможлиблює припущення вектора майбутнього розвитку освіти як соціокультурного феномену, який намагається зберегти своє традиційне місце у полі культуротворчих процесів. Саме їх синергія утворює своєрідний механізм, який ґрунтується на здатності *homo sapiens* об'єктивувати сутнісні творчі сили для створення нових культурних форм, а також імплементувати до духовного космосу і культури повсякденності створені й вже проінтерпретовані й оцінені культурні сенси [15, 409 – 537].

Появу такого механізму у індивіда досліджував на поч. XX ст. німецький філософ-антрополог Макс Шелер (1874 – 1928 рр.) у роботі «Становище людини в космосі». Розглядаючи людину частиною Природи, вчений наголошував, що «живі істоти суть не тільки предмети для зовнішніх спостережень, але й володіють для себе-внутрішньо-буттям (*Fursich-und-Innesein*), у якому вони являються самі собі (*inne werden*)» [19]. Цю живу істоту мислитель кваліфікує «душею», яка надає енергії усім різновидам поведінки й діяльності людини і «створює несвідоме обмежене відчуття й уяви, чуттєве поривання (*Gefuhtsdrang*)» [19]. Це поривання є глибоко внутрішнім, вольовим, духовним і, водночас, рефлексивним «зусиллям ствердження». У гуманітаристиці, і, зокрема, психології, таке інтелектуальне зусилля індивіда отримало назву «афірмація» (від лат. *firmare*) – здійснювати ствердження – авт.), що означає цілеспрямоване усвідомлення ним необхідності зміни раніше сформованих власних переконань. Але реалізувати цю потенцію, перевести її у план індивіду необхідно вже самостійно, навчившись породжувати у собі учасника рефлексивного культурного діалогу з собою [12]. Охарактеризований вище механізм перетворення індивіда в особистість знаходить своє відображення у новій культурологічній парадигмі постнекласичної гуманітаристики, за якою вищим критерієм достовірності пізнання людиною світу, оточення і т. д. є духовне і діяльне утвердження у побутуванні її культури певного сенсу. Така трансформація індивіда передбачає відповідальність перед Природою і Універсумом, які «запрограмували» індивіда бути й діяти згідно програми. Тому щоб знайти у собі сили на ствердження і стати «особистістю», індивіду необхідно «порозумітися» з цими вищими силами на основі поваги до них, що отримало назву антропокосмізму – принципу життя сучасної людини, який передбачає імперативність екологічного мислення і етики коректності у стосунках з Універсумом [17].

Охарактеризована гуманітаристична парадигма з присутністю в ній афірмації не вимагає руху думки індивіда за схемою «або – або», чи «правильно – не правильно», яка ще залишається дотичним компонентом структури сьгоднішніх навчальних практик. Істинність «отриманих» у процесі навчання знань завдяки афірмації змінюється, вони набувають статусу «здобутих», що стає внеском особистості до культуротворчого процесу [15, 499 – 513].

Удосконалюючи власний предметний світ, людина впорядковує й окультурює його, створює для свого існування все зручніші умови. У результаті такої дисгармонії її «другий» світ все більше стає

недосконалим. Так людина почала створювати хаос, сили якого досягли планетарного масштабу. Поступово виробництво хаосу опинилося у «приватному користуванні» мас, свідомість і тип раціональності яких сформувався у межах старої культурної парадигми «створення для себе» цивілізованих умов існування [4, 3 – 17].

Причина загрози для всієї сучасної культури від такого інстинкту людини вбачається у нездатності людини досягнути системні взаємодії, відкритий характер систем, до яких вона вторгається чи то своєю виробничою діяльністю. Саме екологічна система і людина сьогодні є двома центрами прискіпливої уваги. Природа і світ як об'єкти людських суб'єктивних практик сьогодні мають сприйматися співрозмірними їх суб'єкту – людині [16, 46 – 50].

Але таке сприйняття світу й Природи вимагає докорінної зміни світовідчуття. Такий підхід уможливується завдяки новому міждисциплінарному напрямку – синергетиці – науки про активні нелінійні середовища, які спроможні на самоорганізацію. Виникла вона завдяки відкриттю бельгійськими вченими І. Пригожиним, І. Стенгерс та Г. Хакеном у 70-х роках минулого століття «детермінованого хаосу», що суттєво змінило фундаментальні уявлення про Універсум. До складу хаосу синергетика відносить складні процеси, як-от: «нелінійні активні середовища», «порядок і хаос», «нерівноваговість», «нестійкість», «незворотність», «біфуркація», «флуктуація», «дисипативні структури», «кoeволюція», «глобальний еволюціонізм», «не лінійність», «відкрита система», «спонтанність» та ін. [11].

На нашу думку, саме синергетичний підхід уможливує досягнення сучасної «візуальної революції» – феномена, усвідомлення якого вбачається третім фундаментальним чинником подолання класичної системи освіти. Саме вона детермінує заміну «дескриптивного» стилю в освіті на «герменевтичний», що конче необхідно для вміння працювати з новим «комп'ютерним» поколінням учнів та студентів, яке замінило у навчальних закладах «книжне покоління». З іншого боку, з приходом комп'ютерної епохи вочевидь загрози не тільки для психологічного й інтелектуального здоров'я молоді, а й проблеми хакерів, кібернетичних розладів, комп'ютерної залежності [19].

Наступним детермінантом подолання класичної парадигми освіти дослідники вважають нову культурну ситуацію – постмодерн, яка замінила інтегровані й уніфіковані «досучасні» суспільства, у яких людина відчувала себе у психологічному комфорті, «вдома», на хаотичне нагромадження різних взаємовиключних світів: непорозуміння між подружжям, конфлікти між представниками різних поколінь, конфронтації між представниками різних субкультур і т. ін. Саме за таких умов виникла «критична педагогіка», представники якої критикують сучасну освіту, методи навчання й виховання, постіндустріальне споживацьке суспільство. Вони звинувачують освіту в тому, що вона адаптує модель до існуючих форм влади, що у педагогічному просторі домінує технократичний підхід за відсутності самокритичного підходу педагогів до своїх практик, нехтується пріоритетність піклування педагогів про вдосконалення навчально-виховних технологій [5]. Американський філософ, який розвивав у своїх творах постмодерністський варіант прагматизму, Ричард Маккей Рорті (1931 – 2007) висловив сумнів у дотичності до освіти філософії, функцію якої він вбачає «терапевтичною» з метою допомоги людям здолати застарілі філософські ідеї. У книзі «Філософія і дзеркало природи» для позначення «формування людини з допомогою діалогу» він запропонував термін «edification» (едифікація), як форму герменевтичного дискурсу [13].

Інтерес викликають також ідеї австрійського філософа і соціального критика хорватського походження Івана Ілліча, який у книзі «Суспільство без шкіл» доводить, що техногенна цивілізація не тільки підвела світ до екологічної катастрофи, а й створила спосіб мислення, який унеможливує людям побачити наближення цієї катастрофи. Причинами такого мислення він вважає міфологеми, які побутують у модерній свідомості сучасного індивіда.

Ілліч стверджує, що школа занурює людей у світ міфів, у тому числі й у «міф споживання». Поклоніння перед наукою й формування еліти вчених спричинило монополію на мислення, що обмежило здатність людини виробляти знання. Він наголошує, що знання, які стали товаром, завжди неповні, бо завжди є можливість запакувати їх у інший спосіб, тому людина стає залежною від професійних виробників знань, що паралізує її моральну та політичну уяву, формує пізнавальну неміч, яка ґрунтується на ілюзії про меншовартість знань окремого громадянина у порівнянні зі знаннями науковими. Ілліч також називає три перешкоди, що стоять на шляху перетворення людства у співтовариство виживання: а) палка некритична прихильність науці; б) виправлення мови вживання наукових термінів; в) втрата поваги до офіційних процедур прийняття соціальних рішень. Технократичний світогляд розглядає вчителя як управителя і наглядача, праця якого зводиться до вимірювання досягнень учнів та управління їх поведінкою. Звідси він виводить ідеологію спільного виживання вчителя й учнів через усвідомлення кровного зв'язку з природою, співвідношення себе з усіма поколіннями на основі поліфункціонального діалогу [3].

Бразильський психолог-педагог Паулу Фрейре (1921 – 1997) у своїх книгах «Педагогіка пригнічення» та «Формування критичної свідомості» теж акцентує увагу на глибинному діалозі між людьми, як єдиній формі спілкування, у якій відсутнє придушення людини. Саме діалог передбачає взаємність і бажання до спільного навчання, що розвиває практику свободи, уможливує індивіду здолати свій підкорений стан [18].

Наукова новизна. Позиції філософів освіти об'єднують їх у головному:

- сучасна освіта має бути, щонайменше, практикою свободи в осмисленні та обговоренні життєвих ситуацій, а потім – у соціальній дії індивіда;
- метою всіх педагогічних зусиль має бути життєвий світ учня, невід'ємним елементом якого є критичне мислення;
- адекватним засобом досягнення цієї мети має бути діалог (полілог);
- у постмодерному суспільстві саме освіта є інструментом його реформування, передумовою запобігання антропологічній катастрофі.

Висновки. Для умов демократичного суспільства простором освіти особистості має бути світова культура. Носієм нового типу раціональності має бути вчитель-герменевтик як людина культури, спроможний працювати з різними культурними ситуаціями і стилями мислення, з ідеями різних культур, різними ментальними структурами. Актуальним завданням нової парадигми освіти є формування людини культури та її здатностей до культуротворчості. Детермінантами цього процесу є:

1. Новітні технічні засоби навчання для переходу до нового «комп'ютерного мислення» для суттєвої зміни функції вчителя/викладача-предметника з можливою відмовою від нього як транслятора знань.

2. Новий тип вчителя/викладача, не пов'язаного з конкретним навчальним предметом, функцією якого стає створення культурної ситуації, яка породжує вміння працювати з сенсом, інтересами, значеннями з метою сформувати в учня/студента культуру розуміння і особистісний творчий потенціал шляхом занурення його до різних етнокультурних, естетичних, моральних, релігійних та інших світів. Саме це уможливорює народження не просто інтелектуального, а й екзистенціального знання. Підмурок діалогу при формуванні людини культури має складати не логіка предмету, а логіка культури і логіка людини.

Формування «школи діалогу культур» на основі синергії емпірико-аналітичного й гуманістичного напрямків є метою майбутньої парадигми освіти. Уникаючи крайнощів емпіризму та абстрактного теоретизування, така школа мала б творити інтегральний процес освіти, у якому б розвивалися когнітивні й духовні потенції та формувалася б бажаний новий тип раціональності.

Література

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на межі століть. Вища освіта України. 2001. № 1. С.18–26.
2. Зіньківський Ю. Імператив трансформації сучасної освітньої парадигми. Вища школа. 2010. № 3 – 4. С. 37– 43.
3. Иллич И. Освобождение от школ/ URL: http://lib100.com/pedagogics/exemption_from_school/html/ (дата звернення: квітень 2018).
4. Ильин И. Эволюционный подход к глобальным исследованиям и образованию: теоретико-методологические проблемы. Век глобализации. 2010. № 1. С. 3–17.
5. Кармадонов О. Институт образования в современном мире: основные тенденции развития. Социально-гуманитарные знания. 2006. № 6. С. 55–74.
6. Квіт С. Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/01/27/7056516/>. (дата звернення: 15.02.2018).
7. Колот А. Трансформація чинників розвитку вищої освіти: причина, природа, змістові характеристики. Вища школа. 2008. № 4. С. 47–55.
8. Кремень В. Якісна освіта: сучасні вимоги. Педагогіка і психологія. 2006. № 4. С. 5–17.
9. Лисаускене М. В. Поколение NEXT – перфекционисты или романтики потребления. Социс. 2006. № 4. С. 111–115.
10. Попова Т. Образование как процесс накопления человеческого и культурного капитала. Социально-гуманитарные знания. 2005. № 6. С. 234–241.
11. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. Ю. А. Данилова. Москва: Прогресс, 1986. 432 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogine-stengers_ru.htm. (дата звернення: липень 2017)
12. Пуляев В. Движение человека к его целостному развитию. Социально-гуманитарные знания. 2014. № 4. С. 82–102.
13. Рорти Р. Философия и зеркало природы. URL: Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5141>. (дата звернення: січень 2018)
14. Сухарніков Ю. Методологічні засади перебудови й осучаснення вищої освіти. Вища школа. 2015. № 11 – 12. С. 35–61.
15. Теория культуры: учеб. пособие; под ред. С. Н. Иконниковой, В. П. Большакова. СПб.: Питер, 2008. 592 с.
16. Урсул А. Д. Глобально-эволюционный подход к перспективам образования. Социально-гуманитарные знания. 2011. № 1. С. 40–55.
17. Урсул А. Д. Модель образования XXI века: проблемы устойчивого развития и безопасности. Безопасность Евразии : журн. лич., нац. и коллектив. безопасности. М., 2001. № 4. С. 61–96.
18. Фрейре П. Образование как практика освобождения. URL: <http://www.domrebenok.ru/blog/paulu-freyre-obrazovanie-kak-praktika-osvobozhdeniya/> (дата звернення: червень 2018).

19. Шеллер М. Положение человека в космосе. Проблемы человека в западной философии. URL:https://docs.google.com/document/d/1pDc3zIWaT-43kPPVRk-bwA7dMwfW_hizQPmSeK3_iGw/preview. (дата звернення: травень 2018).

References

1. Andrushchenko, V. (2001). The main tendencies of higher education's development in Ukraine at the turn of the century. *Ukrainian higher education*, 1, 18-26 [in Ukrainian].
2. Zinkivskiy, Yu., & Mirskykh, H. (2010). An imperative of contemporary educational paradigm's transformation. *Higher school*, 3-4, 37-43 [in Ukrainian].
3. Illich, I. Liberation from school. Retrieved from http://lib100.com/pedagogics/exemption_from_school/html/ [in Russian].
4. Ilin, I.V., & Ursul, A.D. (2010). An evolutionary approach to global researches and education: theoretic-methodological problems. *Age of globalization*, 1, 3-17 [in Russian].
5. Karmadonov, O.A. (2006). The institution of education in contemporary world: main tendencies of development. *Social and humanitarian knowledge*, 6, 55-74 [in Russian].
6. Kvit, S. The necessary changes: contents and tasks of educational reforms. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/01/27/7056516/> [in Ukrainian].
7. Kolot, A. (2008). Transformation of higher education development factors: reason, nature, characteristics. *Higher school*, 4, 47-55 [in Ukrainian].
8. Kremen, V.H. (2006). The high-quality education: contemporary requirements. *Pedagogy and psychology*, 4, 5-17 [in Ukrainian].
9. Lisauskene, M.V. (2006). NEXT generation – perfectionists or romanticists of consumption. *Sotsis*, 4, 111-115 [in Russian].
10. Popova, T.S. (2005). Education as an accumulation process of human and cultural capital. *Social and humanitarian knowledge*, 6, 234-241 [in Russian].
11. Prigozhin, I., & Stengers, I. (1986). An order out of chaos: new dialogue of people with nature. (Yu.A. Danilova, Trans). V.I. Arshinov, Yu.L. Klimontovich, Yu.V. Sachkov (Eds.). Moscow: Progress. Retrieved from http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogine-stengers_ru.htm [in Russian].
12. Pulyaev, V.T. (2014). Human movement to his general development. *Social and humanitarian knowledge*, 4, 82-102 [in Russian].
13. Rorti, R. Philosophy and mirror of nature. Retrieved from <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5141> [in Russian].
14. Sukharnikov, Yu. (2015). Methodological foundations of higher education's reconstruction and modernization. *Higher school*, 11-12, 35-61 [in Ukrainian].
15. Ikonnikova, S.N., & Bolshakov, V.P. (Eds.). (2008). *Theory of culture*. Piter [in Russian].
16. Ursul, A.D., & Ursul, T.A. (2011). Global and evolutionary approach to the perspectives of education. *Social and humanitarian knowledge*, 1, 40-55 [in Russian].
17. Ursul, A.D. (2001). Study model of the 21th century: problems of stable development and security. *Security of Eurasia*, 4, 61-96 [in Russian].
18. Freyre, P. Education as a practice of liberation. Retrieved from <http://www.domrebenok.ru/blog/paulu-freyre-obrazovanie-kak-praktika-osvobozhdeniya/> [in Russian].
19. Sheller, M. A human position in universe. Human problems in the west philosophy. Retrieved from https://docs.google.com/document/d/1pDc3zIWaT-43kPPVRk-bwA7dMwfW_hizQPmSeK3_iGw/preview [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.07.2018 р.